

A színházlét hívószavai

Erdély Perovics Andrea színésznővel, Kőrösi István színésszel
és Lénárd Róbert rendezővel Magó Attila beszélget

A valódi avantgárd mindig és mindenütt kisebbségi lét volt és lesz

Az alternatív színházi irányvonalak képviselőjeként ismerjük Erdély Perovics Andreát, a Metanoia Artopédia független színház tagját, de számára az irányzatoknál is fontosabb a hiteles színházi nyelv és emberi jelenlét, éppen ezért hagyta el Szabadkát.

Mikor és hogyan találoztál először a színházzal?

– Tizenévesen, és abban valamiért mindig biztos voltam, hogy a legtöbbet abból tanulhatok, ha színészként is jelen lehetek egy térben. Sajnos, így kerültem a színművészeti akadémiára.

Milyennek láttad a világot akkor, és milyennek ma?

– Ma sem látom másképpen, de talán valamivel pontosabban tudom ezt megfogalmazni, mint korábban, hiszen mostani szegedi egyetemi létem során szóban és írásban is rendszeresen referálnom kell. Szóval ugyanaz történik: gyári munkához, robothoz hasonlít. Kizárólag a sikerorientált előadásokért történik minden. A „szórakoztatás” vagy a szellem művelése ürügyén a valódi cél a nézőszám és a színház gazdasági mutatóinak növelése, és az intézmény presztíziséért – általában bevett klisék alapján – készülnek az úgynevezett „fesztiváldarabok” is, amelyek többnyire a kultúrpolitika és a szakma által már eleve leosztott díjakra ítélt, tét nélküli előadások maradnak. Mindehhez az is társulhat még, hogy a színház vezetősége éppen milyen politikai tömörülésnek vagy érdekeknek szolgál vagy akar megfelelni. A színészberek mindezeknek ki vannak szolgáltatva, alkotótársak helyett végrehajtókká válnak, ha ezt hagyják. Kivételek mindegyik akadhatnak. Ha csak a színházi világra vonatkozik a kérdésed, akkor

azt elvileg meg is válaszoltam már. Ha nem, akkor az Shakespeare híres kijelentésével a „színház az egész világ”-ra is lefordítható, tovább hangsúlyozva a kivételeket, akik mindig erősítették, és sohasem fogadták el azokat a szabályokat, amelyek később már nem is merev dogmákként, hanem az embert torzító, teljesedést gátló tényezőkként határozták meg létezésünket. Akik a hiteles megnyilatkozás és jelenlét érdekében kockázatvállalásukkal létezésünket és emberségünket mindig is gazdagították.

Szerinted melyek azok a kritériumok, amelyek a színészt művésszé, a színjátszást művészetté teszik?

– Egy kérdéssel válaszolnék. Mi különbözteti meg a prostituált aktuását a szerelemtől és a szerelmi eggyé válástól? Ez a kérdés tulajdonképpen még a kupleráj szereplőit, a striciket és a prostituáltakat sem foglalkoztatja, a választ szerintem valahol másban, nem a színészekben és nem a prostituáltakban kell keresni.

Tartasz-e attól, hogy az idő előrehaladtával a színház élő művészete veszít értékéből?

– Igen, tartok attól, hogy az általában színháznak nevezett valami – a közmegegyezés által is jóváhagyott – tökéletesen halott, és sikeres iparágként funkcionál. Attól azonban nem, hogy ott, ahol nem is számítanak rá, elementaritása időről időre, újra és újra megmutatkozik. Valószínűleg ez sohasem volt másképpen.

Csökken-e a színház jelentősége? Rendelkezik-e még társadalomformáló erővel?

– A kockázatmentes színház éppen jelentéktelenségével dominál, kiépített bérletrendszereiben annyi a közélet, amennyi közönsége megtartásához kell, ebből következik, hogy nem társadalomformáló erő képvisel, hanem... Hadd ne határozzam meg, hogy a kivételektől eltekintve mit is. A valódi társadalomformáló erő mindig az általánosan elfogadottakon kívül jelenik meg, ez benne az ellentmondás és az elementaritás.

Hogyan határoznád meg a színész feladatát a társadalomban? Hogyan tekint a befogadó, a műértelmező a színészre?

– A társadalmat emberek alkotják. A színész is egy ilyen állatfajta, de általánosítani nem lehet. Az nagyon fontos kérdés, hogy hivatástudat vagy csak munka, illetve hogy a tehetség és hivatástudat az ember valódi belső értékeinek megőrzése, ápolása nélkül, hová tart, mit ad. Ebben az értelemben a színész, tehát a színházi ember egyik fő feladata lehetne emberségének kiteljesítése is. Az is kérdés, hogy megnyilatkozik-e szerepein kívül vagy sem. És vannak, akik azt játsszák, hogy közszereplők. A befogadó a színészre jó esetben úgy tekint, mint adóra, rossz esetben, mint adós-

ra. A műértelmező vagy a kritikus is ember, és ha emberségét valamilyen kicsinyes előny (vagy személyes sértettség vagy értetlenség vagy az érték-tudat hiánya vagy az ismeretlentől való félelem stb.) érdekében csorbítja, akkor könnyen lehet, hogy ő is csak adósként fordítja le azt, amit közvetítenie kellene a nagy nyilvánosság felé. Pl. egy megrendelt és jól megfizetett kritika azt is közvetítheti, hogy „a szar az méz, és Te csak nézz”.

Hogyan határoznád meg azokat a színművészeti irányvonalakat, amelyek között szívesen mozogsz? Az alternatív irányvonalak mellett el tudnád-e képzelni magad a „klasszikus” színház keretein belül?

– Minden olyan színházi és nem színházi térben örömmel vagyok jelen, ahol hiteles színház és emberi jelenlét valósul meg. Nem az irányvonal a lényeges szempont. Az alternatív, az avantgárd stb. irányvonal ugyan-csak lehet alibizés vagy kódosítás vagy valaminek az elkenése és kikerülése egy helyzetben. Minden irányvonalal visszaélték már ilyen értelemben.

Pontosán mivel foglalkozol Szegeden?

– A Metanoia Artopédia független színház tagja vagyok. Életem egyik legfontosabb és legnagyobb kihívását a *Jég-doktrínák-variációk a náci retorikára* című előadásban vállalt nemcsak színészi, hanem kutatói és aszisztensi feladat jelenti. Ugyanebben az előadásban dolgozhattam először együtt G. Erdélyi Herminával, akinek kivételesen erős színpadi jelenlétét már fiatalkoromban is nagy tisztelettel figyeltem, és ezt most személyesen is megtapasztalhattam. Új bemutatóra készülünk, amelyre július közepén a XXV. Thealter Fesztiválon kerül sor. A színház mellett a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának filozófia-esztétika szakirányú hallgatója vagyok.

Miért mentél el?

– Ahonnan eljöttem, egyre inkább eszköznek éltem meg magam. Egy idő után a leterheltségtől még gondolkodni sem nagyon volt időm, csak az éppen aktuális dologmat tehettem, mert teljesíteni kellett, és ez egy idő után elviselhetetlenné, sőt nyomasztóvá vált számomra. Az elvárások, pontosabban a követelések mellett szinte lehetetlenné vált a fejlődés, egyre ritkábban éltem meg bármiféle felszabadultságot vagy a játék örömét. Az utolsó években már szinte nem is volt kedvem színpadra lépni – ekkor vált világossá, hogy onnan el kell jönnöm. Ha ehhez nem lett volna meg a bátorságom, ma talán egy megbízható, de kiüresedett, végrehajtó-színész lennék.

A társadalmi, közéleti körülményeket tekintve miben különbözik vagy hasonlít a vajdasági magyar és a magyarországi léthelyzet? Hol könnyebb érvényesülni?

– Ha jól értem a kérdéset, ilyen értelemben nincs különbség, mindenütt a szélsőséges megnyilvánulások erősödése tapasztalható. Soha nem az érvényesülés mozgatott, most sem. Ha nem így lenne, nem ezt az utat választottam volna. Nyugodt szívvel állíthatom, mert így tapasztalom, hogy Pero (Perovics Zoltán) és a Metanoia Artopédia útja, éppen mert nem szokványos és nem kitaposott út, tele van kockázattal, de felfedezéssel és felismeréssel is. Ez valószínűleg a legnagyobb ellenállás irányában tett erőfeszítés és közlekedés, de éppen ezért a színház ősi feladatát egy pillanatra sem téveszti szem elől, így a katarzis lehetőségét sem, amelynek, úgy hiszem, a mai ember igencsak híján van.

Amennyiben úgy gondolod, hogy ezt tapasztalod, a kisebbségi létet hogyan látod az egyik és a másik közegben?

– Hogy a félreértést elkerüljük, folytatom az előző gondolatmenettel, illetve ahhoz már csak annyit fűznék hozzá, hogy például a valódi avantgárd mindig és mindenütt kisebbségi lét volt és lesz.

Visszajönnél-e? Javasolnád-e másoknak, színésztársaidnak, hogy távozzanak innen?

– Jelenleg nem foglalkoztat ez a kérdés. Mindenki maga dönt arról, hogy miért és hol kíván élni. Az otthon mindig otthon marad, az itthon pedig itthon. Az emberség a fontos itt és ott is.

Lappangó diktatúrahangulat

Kőrösi Istvánt gyermekkora óta érdekelte a színház, mégis az újvidéki BTK Pszichológia Tanszékén kezdte meg egyetemi tanulmányait. A 99-es bombázások idején döntött úgy, hogy vált, és beiratkozott a Művészeti Akadémiára. Elmondta, hogy akkor csak az szeretett volna pályát változtatni és színész lenni, aki elég bolond volt hozzá. Az Újvidéki Színház színésze azt vallja, identitáskeresésünket a háborús konfliktusokkal kezdtük és a hittel fejeztük.

Mikor voltál pesszimistább, 1999-ben vagy ma?

– Ma. Annak ellenére, hogy 99-ben bombáztak bennünket, és nem tudtuk, hogy milyen irányba változik körülöttünk a világ, még hittünk abban, hogy egyszer mégiscsak jobb lesz. Mára már ez a remény meghalt bennem. Itt nem sok minden változott azóta sem. Néha azt gondolom, hogy ma rosszabb a helyzetünk, mint amilyen akkor volt. Egyfajta lappangó diktatúrának nevezném azt a közeget, amelyben élek, és már nem is látom a változást a jövőképemben. Az emberek belefásultak a harcba.

Konkrétan hogyan tapasztalod meg ezt a „lappangó diktatúrát”?

– Nem mondhatok ki dolgokat, mert megeshet, hogy nem kapsz szerepet vagy esetleg elveszítheted a munkádat is. Ha nyilvánosan felteszed a kérdést, hogy miért ázik be a színház, miközben a régió egyik legjobb társulata vagyunk, vagy miért kell attól félnünk, hogy rövidzárlat lesz egy-egy vizsgálódás alatt, akkor lehet, hogy annak következményei lennének. Az említett vizsgálódások alkalmával tehetséges fiatalok mutatják meg azt, amiben ők még reménykednek. Ennyit ér ez a társulat? Ha azonban az alapítói jogokról van szó, mindenki harcol értünk. Ezek voltak a negatív dolgok, azonban pozitívan is meg tudom közelíteni a helyzetet, hiszen a színház alapértékének a szókimondást tekintem, és nem lehetnénk ennyire szókimondóak, ha nem lenne egy rossz politikai közeg, amelyet kritizálni lehet és kell. Ha nem lenne ez a lappangó diktatúrahangulat, értelmét veszítené a színház, mert elveszítené az elementáris nyersanyagát.

Melyek azok a tényezők, amelyek miatt azt gondold, hogy a változásban való hit elvesztette az értelmét?

– Az egyik legkomolyabb problémánknak az előbb is említett fásultságot tekintem. A másik pedig az abszurditás: az, hogy akik ellen harcoltunk az Otporral, ők képviselik a hatalmat ma is, csak más néven.

Ők azt mondják, hogy megváltoztak...

(Kőrösi István nevet.)

– Nem hiszek ebben. A hittel szemben viszont azt határozottan állíthatom, hogy egyre rosszabbul élünk.

Milyennek látod a jelenlegi körülmények között a közéletet?

– A közéletet ma már csak politikai tartalommal tudom elképzelni. Nem látom a kultúrát a közéletben.

A környezetet, alkotói teredet függetlennek tekinted?

– Egyelőre még igen. Úgy látom, hogy a politika ugyan beleszól a színházi életbe, de akik hozzánk kerültek – még ha politikai segítséggel is jutottak a helyükhöz –, nagyon ügyesen dolgoznak azon, hogy egy füg-

getlen színházat építsenek. A kulturális élet vezetőinek nincs könnyű dolguk, mert nagyon okosan kell sakkozniuk. Láttuk, hogy mi történt Szabadkán. Teljesen érthető, hogy a politika szeretne hatást gyakorolni a kulturális életre, hiszen ennek a közegnek alapvető igénye és létszükséglete a gondolatformálás szabadsága. Ezt a politikai szándékot van, ahol sikerül megvalósítani, és akadnak helyek, ahol nem. Ha a vajdasági magyar művészeti térre gondolok, még mindig úgy érzem, hogy nem rossz a helyzetünk. A szerb kulturális életben más a helyzet, az Atelje 212 esete az egyik legjobb példa erre.

Határozott és nagyon negatív véleményed van a politikai élet képviselőiről...

– Nem gondolom, hogy minden politikus a velejéig romlott lenne, de ahogyan belépnek a politikai közegbe, megrészesgíti őket a hatalom. Aból ered a dilettantizmusuk, hogy mindenáron olyan személyeket szeretnének megtartani bizonyos pozíciókon, akik maguk is dilettánsok, nem arra a posztra valók. Ebben a tekintetben nem csak a vajdasági magyar politikai térre gondolok. Figyelemmel kísérhetjük az újvidéki közvállalatokban végbemenő folyamatokat, azt, hogy a pártkáderek munkába állítását követően pont azokat a dolgozókat rúgják ki, akik a cég szakértői rétegét képezték.

Van-e még a színháznak véleményformáló ereje?

– Magának a művészetnek is a kérdésfeltevés a feladata. A színháznak van még ereje, ha megengedik neki, hogy megfogalmazza ezeket a kérdéseket. Egyelőre nálunk még ezt eltűrik, de nagy gond az, hogy gyakran tereget engedünk az öncenzúrának is.

Hol látod a színész helyét a társadalomban?

– Különbözőképpen dolgozzuk fel a minket körülvevő dolgokat. Reménykeltő az, hogy a színészek összetartanak. Ezt láttuk Szabadkán is. Nem biztos, hogy mindenki azt tud velünk csinálni, amit akar.

Milyennek látod a magyar és a szerb színészek viszonyát és a két színházi élet kommunikációját?

– Nagyon örülök annak, hogy egyre inkább nyit a szerb közönség is felénk, és ugyanez a helyzet a magyar színházlátogatók és a szerb előadások vonatkozásában is. A két színházi alkotói tábor között pedig soha nem is volt probléma. Nagyon nagy különbségek vannak azonban a két színházi iskola, a két interpretációs hagyomány között, de ez egyáltalán nem baj. Most készült el a *Hegedűs a háztetőn* az Újvidéki Színház és a Szerb Nemzeti Színház koprodukciójában. A próbafolyamatok kiváló alkalmat bizto-

sítottak arra, hogy még jobban felfedezzük egymás értékeit és különbségeinket. Ránk, vajdasági magyar színészekre jól hatott a Balkán ösztönös és elemi energiája, de magyarságtudatunkból is tudunk táplálkozni.

Hogyan hat ez a közeg az identitásodra?

– Szerbiában egészen más dolog magyarnak lenni, mint Romániában, Szlovákiában vagy éppen Magyarországon. Dél-Bánátban nőttem fel, így elég jól megtapasztalhattam a vajdasági magyar lét különböző formái közötti különbségeket is. Születésem óta többnyelvű közegben élek szlovákokkal, románokkal, szerbekkel, más magyarokkal és macedónokkal is, ami egy zentai vagy szabadkai magyaréhoz képest egészen más látószöveget kölcsönöz nekem. Szülőfalumban, Torontálvásárhelyen békében élünk ezekkel a nemzeti közösségekkel. Mi ott a multietnikus társadalom mintaképei voltunk, és úgy érzem, hogy az ilyen életfeltételek miatt elfogadóbb lettem. Vajdasági magyarnak vallom magam, de mégis különbözöm azoktól a személyektől, akik egyfajta propagandát próbálnak csinálni a magyarságtudatukból. Nekem elég annyi, hogy tudok pár népdalt vagy mondókát, szeretem azt, hogy magyarul beszélhetek a munkahelyemen, hogy magyarokkal is barátkozhatok. Az a multietnikus közeg, amelyben felnőttem, szintén adott nekem egy identitást, egy elfogadásra való készséget. Ezért a vajdasági magyar kifejezésben a vajdasági rész egy nagyon fontos és hangsúlyos eleme az egyéniségemnek. Nem csak a vajdasági magyar identitástudatunkra gondolva, az lenne méltó és szép, ha szabadon tudnánk vállalni egyéniségünket, de lehet, hogy ez szinte sehol sem lehetséges teljes mértékben, itt meg biztosan nem. Melldöngetéssel próbálnak ránk kényszeríteni különféle társadalmi normákat. Erre példaként szolgálhat a magyarságtudatunk megélésének a módja, vagy az is, ha valaki férfi létére kifestett körömmel szeretne szabadon sétálni az utcán. A közeg mindig korlátozni fogja az individuum kibontakozását. Ismerek olyan személyeket, akikről azt gondoltam, hogy a másságuk ellenére szabadon tudják vállalni az identitásukat, de úgy látom, hogy ők is gyakran megtorpannak az egyéniségük vállalása közben.

Az egzisztenciális kérdések kapcsán már említetted, hogy nem látsz reményt a változásra. A tolerancia problémája szempontjából ugyanezt gondolod?

– Ha előre is tartunk, nagyon lassú léptekkel haladunk. Az ideális társadalom képzetét utópiaként élem meg, mert szerintem az egyén marandó hibái miatt az sohasem jöhet létre.

Az utolsó mondatod már a vallásos megfogalmazásokat tükrözi. Hiszel az egyházi tanításokban?

– Hiszek valamiben, ami mindennek fölött áll, de nem tudnám pontosan definiálni, hogy miben.

Bantu négerek Belgrád külvárosában

Lénárd Róbert *rendező széles körű színházi tudással és határozott világszemlélettel rendelkezik. Mindenről egyértelmű véleménye van, amely nemritkán radikális irányvonalakat képvisel. Az identitás problematikája, a kirekesztés diskurzusa és a politikai struktúráról alkotott vélemény is alkotótevékenységének állandó építőeleme. Szerinte az egyik legalapvetőbb problémánk, hogy nem értjük a demokráciát.*

Hogyan látod a közösség és a tér kapcsolatát?

– A közösség csak a térben létezhet, és e kettő folyamatos kölcsönhatásban van. Kénytelenek hatni egymásra. Arisztotelész hely- és cselekményelmélete jut eszembe. Az, hogy egyik sincs meg a másik nélkül. Az identitás már egy képlékenyebb dolog. Ha közösségi identitásról beszélünk, az identitást sokkal partikulárisabbnak képzelem el, minthogy azt tudjam mondani, hogy egy közösségnek van egy nagyon tiszta identitása. Mindenki másképpen tudja csak megélni a közösségi identitását, ez egészen szabályszerű. A közösségi identitás azért is bonyolult definíció, mert a közösség mindig elfelejti, hogy individuumokból áll. Általában a politikusok és a szociológusok szokták ezt a tényt mellőzni, vagy mások is, akik megpróbálnak egy közösségi identitást létrehozni. Ha meg akarsz fogni valamit, akkor nyilván leegyszerűsíted. És amikor leegyszerűsíted, akkor óhatatlanul és mindig az egyént hagyod ki a történetből. Van egy százfős csoport: bantu négerek Belgrád külvárosában. Nyilván mindegyik másképpen fogja fel a saját bantu négerségét, amiben a tér is nagy szerepet játszik. Identitástudatunknak is biztosan vannak archetipikusan fixált részei és közös elemei, de sohasem lehet egyértelmű választ adni ennek a fogalomnak a meghatározására. De lehet, hogy csak én gondolom ezt így. Az, aki sohasem tudott egy közösséggel sem száz százalékban azonosulni.

Miért nem? Ennek a térnek köszönhetően hogyan fejlődött pozitív vagy negatív irányba az identitásod?

– Van olyan tér, amely elnyomhatja az identitásod, de ugyanakkor létezik olyan környezet is, amely kinyithatja ugyanezt. Egy ötventagú futballhuligánokból álló csoportban nyilván sérülne az identitásom. De itt van Újvidék, amit én egy inspiratív közegként élek meg. Ez a város a maga félkozmpopolita hozzáállásával az utóbbi tizenkét évben pozitív irányba fejlesztette az identitásképet, de vannak olyan ismerőseim is, akikre a város ellenkező hatással volt. Számomra viszont ez egy nyitott közeg, mert itt minden van, csak kicsiben. Csak a dolgok relativizálásával tudok erről beszélni: képzeljük el, hogy az egyetem után, 2008-ban hazaköltözöm

Zentára... Bezárult volna előttem az egész színházi világ, amelyben ma élek, hiszen 2008-ban Zentán még nem létezett a mai értelemben vett profi színház társulattal. Zentán akkor még nem volt semmi. Ha a közegnél tartunk, fontos, hogy sok minden, például a nyelv is determinál. Nagyon függ a közegtől és az egyéntől is, hogy egy adott hely romboló vagy építő hatással lesz-e az identitására. Nem mindegy, hogy egy szabadelvű alternatív művész Moszkvában vagy New Yorkban él.

És Újvidéken?

– Itt egy nagyon jó művészközeg van. Az emberek akarnak valamit, de a közönség sem zárkózik el az alternatív irányvonalaktól. Viszont ezek a nézők is már egy csoportot képeznek a közösségen belül. Nem mintha a közönség ízlésvilága mértékadó módon kellene, hogy érdekeljen, hiszen az ízlés kétélű kard: mi ugyanúgy alakítjuk, mint amennyire a szolgáltatásba állunk.

A közeg lehetővé teszi-e az identitás kibontakoztatását?

– Ez is a tértől és a közösségtől függ. A vajdasági magyar közösség sem egységes. Ha Vajdaság egészére gondolok, minden itt élő nemzet-

tel együtt, ugyanez a helyzet. Sokféle egyéni szemléletmód bátorsággal vállalható. Például a rasszistát itt előbb el fogja fogadni a közösség, mint sok más identitást. Ha a melegekre gondolok, helye válogatja... Újvidékről nem beszélhetünk úgy, mint egy egészében elfogadó városról. Újvidék intellektuális rétegében elvétve létezik homofóbia, ha azonban a város egészét vizsgáljuk, ott már más a helyzet, és ugyanolyan magas fokú homofóbiával találkozunk, mint az egész országban. Ha elvonatkoztatunk a partikularitástól és egy nagy átlagot nézünk, akkor Vajdaságra is azt mondhatjuk, hogy egy homofób, rasszista és nem feltétlenül agyonművelt közeg. Ha most referendumot írnának ki a melegházasság témájára vagy valamilyen romaellenes rendelkezés meghozatalára, véleményem szerint diszkriminatív eredmények születnének, de ne felejtjük el azt sem, hogy a véleménynek van egy ugyanannyira jó és rossz tulajdonsága: az, hogy nem szilárd. A vélemény megváltoztatható. Ebben van az utolsó reményünk: az, hogy egy nap ez a hely egy elfogadó ország lesz.

Negatív vagy pozitív irányba tartunk?

– Nem tarthatunk negatív irányba, mivel ez senkinek sem érdeke. A politikumnak nem lehet érdeke az, hogy például a nemzeti kirekesztés, a homofóbia vagy esetleg a rasszizmus még nagyobb hatással legyen az emberekre. Az itteni politikum is Európa akar lenni, és Európának vannak szabályai. Az más dolog, hogy ez egy őszinte akarat vagy érdek, hogy felelősről vagy alulról jövő szándék-e.

Munkád során is gyakran foglalkozol a személyiség problematikájával. Hogyan körvonalaznád a színészekkel folytatott munkát?

– Nem láttam még olyan helyzetet, hogy egy társulattól mindenki elégedett lett volna egy adott rendezővel. Az Újvidéki Színház egy összetartó közeg. Bármit is gondol a színész egy adott rendezőről, nem tudok olyanról, hogy visszaadta volna a szerepet, mert nem tetszik neki a szereposztás, a rendező személyisége vagy annak instrukciói. Kétszáz méterre tőlünk a Szerb Nemzetiben ezt már simán megcsinálják. Nálunk ilyen nem történhet meg. Nem tudom, a színész vagy a rendező dolga-e a nehezebb. A rendező egyrészt felelősséggel tartozik, de pont ezért vállalja el ezt az egész életvitelt. A közösségnek felelősséggel tartozol, mert az ő pénzéből születik az előadás: nemcsak a néző pénzéből, hanem annak a pénzéből is, aki nem jár színházba. A rendezőnek elsősorban logisztikai dolga van. A színész viszont a hátán cipeli az előadás terhét az első próbától az utolsó előadásig. A bőrét viszi a vásárra, ahogy ezt mondani szokás.

Egzisztenciális kérdés-e a színházlátogatás?

– Egyszer egy kolléganőmmel a jegyárakról beszélgettünk. Az volt a kérdés, hogy megengedhetnénk-e magunknak, hogy hetente egyszer elmenjünk színházba, ha a szakma képviselőiként nem vehetnénk többnyire minden előadáson részt, teljesen ingyen. A válasz: nem. Emiatt gazdasági vonatkozása, egzisztenciális háttere is van a színházlátogatásnak. A kultúra mindig az utolsó helyen áll, ez teljesen természetes. A társadalom elszegényedett, és nem hibáztathatunk senkit sem azért, mert előbb vesz pelenkát mint színházjegyet. Vannak persze kivételek, de egy átlagos embernek nincs pénze színházlátogatásra. Hülyeség Berlinnel jönni, hogy ott mekkora a színházi élet. Ott az átlagembernek is van erre pénze.

De vannak olyan közösségek is, amelyek jól élnek, mégsem a magas szintű kultúra jut róluk eszünkbe...

– Amerikában is van kulturális élet, csak éppen kommercializálódott. Ha egyáltalán volt valaha is másmilyen. Ne feledjük, hogy ők a kapitalizmus ósatyái. Nyilván New Yorkban van egy rakás alternatív színház, de az átlagember nem oda fog elmenni, hanem a Broadwayra, ami egyébként egyáltalán nem olcsó. Ha Amerikában nem lenne hatalmas igény a kultúrára (persze erre a kommercializálódott kultúrára), akkor hogy a francba ment volna a *Macskák* negyven évig? Arra azonban ne térjünk ki, hogy személyesen mit gondolok a Broadwayről. Sokszor megkapjuk, hogy amennyiben mi is ilyen darabokat készítenénk, akkor a színház önfenntartó lenne. Nem lenne az. A Budapesti Operettszínház mindig telt házzal működik, mégsem önfenntartó, mint a Broadway. Az amerikaiaknak mások a hagyományaik. Van-e amerikai nemzeti színház? Nincs. Viszont a nemzetek elkülönülési, öndefiníciós törekvései miatt a XIX. század Európájában létrejöttek a nemzeti színházak. A nemzeti intézményeknek egy előnye van: hogy mindig állami intézmények. Nem jöhet be a pénz kérdése, ezért kevesebb esély van arra, hogy a profitorientáltságból adódóan elkommercializálódjon. Amerikában ezek a nemzeti törekvések nagyon nehezen történhetek volna meg, már csak azért is, mert az amerikai nemzet, főleg a romantika kérdéses korában, egy több nemzetből, mesterségen konstituált dolog.

Milyen közéleti problémákkal foglalkozol legszívesebben a színházban?

– Szívesen foglalkozom az identitással, a kirekesztés diskurzusaival és a politikával is, de az utóbbi alatt nem a pártpolitikát értem. Mélyen hiszek abban, hogy az egyénnek kell, hogy legyen véleménye arról, hogy mi történik körülötte. A politikai problémák körébe azt is beleértem, hogy mi-

ért nincs felsöpörve az utca. Kötelességemnek érzem, hogy foglalkozzak azzal a közeggel, amelyben élek, és amely a megélhetést biztosítja nekem. A *Neusatzer Cabaret*-ban foglalkoztunk a futballhuligánok problémájával, az újvidéki Művelődési Központ cenzúragondjaival, a városvezetés működésképtelenségével, tehát sok mindennel, nyilvánvalóan viccesen. A Tanyaszínházban Burány-szövegekkel dolgoztam, ami látszólag egészen más volt mint a *Neusatzer Cabaret*, de később jöttem csak rá, hogy mennyire hasonlóak. Burány népmeseegyűjtésében megtalálható az a szöveg is, amelyben az anya és az apa fel akarják akasztani a gyereket, mert nincs mit enniük. Kell ebbe nekem belenyúlni? Nem hiszem, hogy a mese adatközlőjének határozott célja lett volna konkrét társadalmi leírást adni, mégis egy erős jelet küldött arra vonatkozóan, hogy a társadalomban mi nincs rendben. Ehhez kár hozzáfűzni bármit is.

A problémák megismétlődnek?

– A feldolgozott problémadiskurzusok mindig oda utalnak vissza, hogy az elemi gond a rendszer: a kapitalizmus, illetve az a struktúra, amely a kapitalizmus fogadására felállt, és így konstituálódik, ahogyan most. Alapvető problémánk, hogy nem értjük a demokráciát. Mindenki csak annyit fog fel belőle, hogy az egyénnek vannak jogai. Ez így van, de elfelejti, hogy kötelezettségei is vannak. A tolerancia is egy ilyen kötelesség. Nem kell szeretned a másságot, de el kell fogadnod! A kettő nem egyet jelent, mert senki sem kényszerít arra, hogy a Belgrád külvárosában élő bantu négerekkel barátkozz, de arra kötelez, hogy fogadd el őket. Nyilván nem létezhet ideális társadalom, de ezek még nagyon alapvető kritériumok. Az ideális társadalom tematikáját dolgozza fel a *Neusatzer Cabaret* is, ami egy Újvidék-utópia. Megpróbáltunk megalkotni egy ideális társadalmat. Természetesen óriási komédia lett belőle. A komikum magából a megvalósíthatatlanság lehetőségéből fakadt. De az, hogy az ideális közeg létrehozása egy megvalósíthatatlan törekvés, még nem jelenti azt, hogy fel kell hagynunk a próbálkozásokkal. Nem jártam még elég helyen ahhoz, hogy meg tudjam ítélni, vajon létezik-e olyan közeg, amely az ideális felé tart. Nyilván a hanyatló Nyugat számunkra egy fantasztikus hely.

Miért mondod azt, hogy hanyatló Nyugat?

– Az vicc volt. Állandósult szófordulat. Ne is írd le!

Nem te lennél az egyetlen, aki ezt komolyan gondolja...

– Nem hiszem, hogy jobban hanyatlik, mint bármi más. Mondjuk ki, hogy egész Európa hanyatlik? Mert Szerbia aztán fölfelé ível, tényleg. A Kelet aztán tartja magát. Oroszország is napról napra jobb hely. Egészen

más a probléma léptéke e két helyen. Németországot nem kell megtanítani a demokráciára, mert a németek úgy tűnik, értik ezt.

Elhagynád ezt a helyet?

– Itt ülök veled Újvidéken. Ez a válaszom. Szerintem már késő, de rá lehet még venni engem erre.

Jobb körülményekkel vagy itteni rosszabb körülményekkel?

– Itteni rosszabb körülményekkel. Csak annyi kellene, hogy blokkold a karrieremet. Akkor örökre eltűnnék innen. Nem hiszem, hogy azt játszanám, hogy elmennék innen tíz évre, majd egyszer csak visszajönnék. Egyébként Magyarországot nem tartom perspektívának ilyen tekintetben. Lehet, hogy mosogatnék valahol...

Színház nélkül el tudod képzelni magad?

– Nehezen. De ha itthon sem tudnám megvalósítani önmagam, akkor nem mindegy?